

Принципи взаємовідносин держави і церкви в соціальних доктринах протестантів: правовий аспект

Проблема взаємовідносин держави і церкви завжди була актуальною, оскільки ці обидва суб'єкти у значній мірі визначали вектор суспільних відносин впродовж всієї історії людської цивілізації.

Суспільство, делегуючи державі повноваження координації дій соціальних інститутів, вимагало від неї створення умов та забезпечення прав і свобод громадян. Церква ж, володіючи досвідом роботи з людьми та сакральністю своїх етичних цінностей, створювала духовний ґрунт для реалізації цих свобод.

Історично проблемність дихотомії взаємодії держави і церкви полягала в тому, що церква, з одного боку, була зорієнтована на есхатологічне майбутнє (що більше притаманне протестантам), з іншого боку – вона, орієнтуючись на принцип любові до ближнього, робила все, щоб легітимізувати свою присутність в суспільному просторі через соціальне служіння. Власне в цьому й проявляється подвійна природа церкви, яка визначається як суттєвий аспект її людської природи.

Оптимальне визначення соціальної природи церкви ми знаходимо у лютеран: “Церква є суспільний інститут, що вступає у взаємодію з іншими суспільними інститутами, включаючи державу, як інтегральну суспільну інституцію, об'єднуючи усі інші суспільні інститути”¹¹².

Значимість вирішення проблеми взаємодії церкви і держави з реалізації свобод громадян ми бачимо і в тому, що цьому присвячено ряд міжнародних актів та пактів.

Так, згідно з Пропозиціями державам – членам ООН семінару, проведеного в грудні 1984 року Центром із прав людини (п. 1-2), “Кожна держава забезпечує гарантію релігійних свобод у конкретній формі і забороняє дискримінацію на релігійному ґрунті...”. Водночас вона “Організовує або забезпечує національні інститути, які відповідають за розвиток терпимості і борються із дискримінацією за ознакою віросповідання”.

Положення про гарантії державою совісті та віросповідання також закріплені в таких міжнародних актах, як “Підсумковий акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі” (ст.4); “Підсумковому документі Віденської зустрічі представників держав – учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі (15 січня 1989р.)”.

Відповідні положення про гарантії прав і свобод віруючих з боку держави закріплені в Конституції України (ст. 11, 24, 34, 35) та Закону “Про свободу совісті та релігійні організації” (ст. 3-4).

Проблема співробітництва держави і церкви для створення гарантій реалізації свободи совісті сягає в сиву давнину. Форми її реалізації історично залежні від типу держави та рівня демократичності суспільства.

Даною проблематикою, з огляду на історичні джерела та сучасну релігієзнавчу літературу, серйозно займалися представники Реформації та пізні протестанти, що знайшло відображення в їх соціальних доктринах і програмах.

Саме тому, метою нашого дослідження є аналіз поглядів Мартіна Лютера, Жана Кальвіна, Уільяма Цвінглі, Томаса Монцера щодо форм взаємодії держави і церкви та сучасних соціальних доктрин лютеран і адвентистів, де сформульовані принципи реалізації подвійної природи і соціальної сутності церкви.

Зазначимо, що проблема саме в такій площині досліджена мало і отримала свій розвиток лише в часи демократизації українського суспільства.

Звертаючись до аналізу соціальних доктрин реформаторів, відзначимо, що вони дуалістичні за своїм характером, в них прослідковується спроба поєднати небесне і земне, есхатологію та соціальну практику. Такий підхід спостерігається, зокрема, в “Аугсбурзькому сповіданні” М.Лютера, в якому орієнтація на уявні есхатологічні блага супроводжуються апологією існуючих соціальних порядків.

М.Лютер, апелюючи до принципів Божого царства, був переконаний, що влада та духовенство повинні турбуватися про благо підданих.¹¹³ У своїй роботі “Про свободу людини-християнина”, реформатор в есхатологічному контексті веде мову про два Царства (Боже і земне) та дві влади – духовну і мирську, які залежні одна від одної і між якими немає антагонізму – вони єдині і призначені Богом. Хоча віруючий, - як зауважує Лютер, – громадян лише Божого Царства, однак він повинен поважати встановлені

* Доцент кафедри релігієзнавства і теології Чернівецького національного університету ім.Ю.Федьковича, докторант Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім.Г.С.Сковороди НАН України.

¹¹² Дойчландер Деніел. Світський уряд: Боже інше царство. – Горлиця, 2002. – С.2. Далі: Деніел М. Дойчландер. Вказана праця.

¹¹³ Лютер Мартин. Время молчания прошло: Избранные произведения 1520 – 1526гг. –Х., 1994. – С.81.

для збереження Мирського Царства порядок і розумні закони.¹¹⁴ Про необхідність Церкви виконувати свою легітимізуючу функцію (формування громадянських засад у віруючих) в суспільстві Лютер акцентував також увагу в своїх працях: “Про земне правління” і “Книга згоди”.¹¹⁵

Про розумне співробітництво церкви й держави веде мову швейцарський реформатор У.Цвінглі у своїх знаменитих “67-ми тезах”¹¹⁶ та “Коментарі до істинної чи хибної віри”.¹¹⁷ У своєму цюрихському експерименті У.Цвінглі показав, як на практиці об’єднання зусиль держави і церкви може йти на користь соціальних змін (виховання громадян, просвітництво, благодійницька діяльність).¹¹⁸

Про регулятивну роль держави та необхідність її співпраці з церквою писав женевський реформатор Ж.Кальвін.¹¹⁹ При цьому він зауважував про важливість встановлення між ними угоди, яка створює рівність відносин. Певною формою реалізації співпраці держави і церкви можна вважати женевський експеримент Ж.Кальвіна, особливо, коли мова йде про роботу з соціально незахищеними верствами населення та розробку ідей автономізації церкви у суспільстві⁸.

Трактуючи соціально сотеріологічну формулу “виправдання вірою”, специфічно витлумачує місію церкви у суспільстві як моральну діяльність представник радикального крила Реформації Т.Мюнцер⁹. Активна віра у нього – революційний процес з досягнення моральної досконалості, як реалізація волі Бога зі створення Царства Божого. В цьому Мюнцер бачив місію церкви з моралізації відносин та побудови суспільства рівності і справедливості¹⁰.

Започатковані реформаторами ідеї співробітництва держави і церкви більш широко були реалізовані в соціальних програмах пізніх протестантів та різних формах соціального служіння. Не акцентуючи уваги на засадничих розходженнях богословського та світського підходів до визначення ролі держави та церкви в розбудові суспільства, ми зосередимося на основних напрямках їх співробітництва та так званих “вузьких місцях”, які потребують вирішення.

Перш, ніж розглядати це питання, слід зауважити, що як церква, так і держава, з одного боку, залежні одне від одного, оскільки є представницькими інституціями населення країни; по-друге, кожен із цих суб’єктів має певний ступінь автономності (так звані “внутрішні справи”, розв’язання яких є їхньою виключною компетенцією). Важливо, як вважає Д.Дойчландер, щоб ця компетенція враховувалась кожним суб’єктом і вони не втручались у специфічну діяльність один одного¹¹.

Таке розмежування між церквою і державою власне й складає основу цивілізованої моделі державно-церковних відносин і регулюється ст.5 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації (принцип “відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави”)¹².

Як зазначено в соціальній доктрині лютеранської церкви, в Україні, враховуючи прийняття вищезазначеного документу, проблема розмежування певною мірою вирішена, але не остаточно, що пов’язано з певними причинами: 1) відсутність традиції демократичної моделі взаємин між церквою і державою; 2) розрив традиції активних відносин між ними взагалі; 3) конфліктність релігійного середовища, що породжувало намагання держави врегулювати конфлікти притаганими їй методами (не завжди вдалими); 4) низький ступінь готовності суспільства до сприйняття активної ролі церкви у всіх сферах життя; 5) недосконалість відповідної правової бази¹³.

Проблемними лютерани вважають і питання реєстрації громад, виділення землі під забудову, реституція майна, відкриття релігійних учбових закладів.

Разом з тим, аналізуючи нормативно-правову базу України в галузі свободи совісті та створення умов для церкви з реалізації своєї соціальної місії в суспільстві, лютерани стверджують, що вона створила міцний фундамент для побудови державно-церковних відносин на принципово новому рівні. Як вважає

¹¹⁴ Кантценбах Фридрих Вильгельм, Штедтке Йоахим. Мартин Лютер, Жан Кальвін. Серия “Исторические силуэты”. – Ростов-на-Дону, 1999. – С.124, 131-132. Далі: Кантценбах Ф., Штедтке И. Вказана праця.

¹¹⁵ <http://www.gamer/info>.

¹¹⁶ Ульрих Цвингли. Богословские труды.- М., 2005. – С.156-159,366-373.

¹¹⁷ Порозовская Б.Д. Ульрих Цвингли. Его жизнь и реформаторская деятельность. – Санкт-Петербург, 1896. – С.41-47. Далі: Порозовская Б.Д. Вказана праця.

¹¹⁸ Порозовская Б.Д. Вказана праця. – С.50-53.

¹¹⁹ Генри Митер. Основные идеи кальвинизма. – “Христианский мост”, 1995. – С.85-91, 100.

⁸ Каонценбах Ф., Штедтке И. Вказана праця. – С. 217 0 218.

⁹ Смирин М.М. Народная реформация Томаса Мюнцера и Великая крестьянская война. – М., 1947. – С.123-125.

¹⁰ Там само – С. 151-139, 512-518.

¹¹ Деніел М.Дойчландер. Вказана праця. – С. 2.

¹² Загальне релігієзнавство. – С.306.

¹³ Деніел М.Дойчландер. Вказана праця. – С. 2-3.

магістр права О.Дмитренко, на сьогодні можна виділити чотири основні принципи побудови відносин між державою і церквою: 1) *невтручання* держави у релігійні справи (вважається одним з найважливіших принципів державно-церковних відносин); 2) *втручання* держави в діяльність церкви лише для *запобігання зловживанням*; 3) *забезпечення* релігійних організацій або віруючих певними благами; 4) *співробітництво* у тих сферах, де церква і держава мають спільні інтереси (моралізація суспільства, благодійність, профілактика, соціальна реабілітація)¹⁴.

У своїй соціальній концепції лютеранська Церква веде мову не тільки про можливість і цінність співпраці церкви з державою, але й зауважує, що для цього створена низка нормативних та розпорядчих актів. Зокрема, говориться про Закон “Про місцеві, державні адміністрації” (09 квітня 1999р.), який забезпечує права і свободи віруючих та виконання статутних завдань релігійними організаціями; Указ Президента “Про надання пільг релігійним організаціям” (22 липня 1994р.). В рамках цих актів Церкви мають можливість відкривати релігійні осередки та проводити благодійницьку роботу в лікарнях, збройних формуваннях, в’язницях, тобто закривати т.зв. “вузькі місця”, до яких у держави не доходять руки. Хоча й тут, за увагою лютеран, є проблеми, оскільки відсутні з боку держави пропозиції щодо проектів створення релігійними співтовариствами підприємств, які б дозволяли виручати кошти для проведення благодійницьких заходів¹⁵.

Як свідчить аналіз, великий досвід співпраці з державою та соціальними інституціями накопичила Церква Адвентистів сьомого дня (АСД). Хоча центральною проблемою адвентистського вчення є очікування близького приходу Христа (Adwent), вони, разом з тим, мають чітку концепцію соціального партнерства з державою. Тому свою есхатологію вони називають оптимістичною, з яскраво вираженим етичним змістом¹⁶.

У своїх “Основах соціального вчення” (далі: Основи), затверджених Виконавчим Комітетом Євро-Азійського відділення Церкви АСД 28.10.2002р., адвентисти так відобразили пріоритети щодо людської спільноти: *людина – сім’я – Церква – суспільство – держава – світова спільнота*. “Основи”, запевняють адвентисти, не лише декларація намірів, а й заклик до соціально активного і відповідального служіння членів церкви¹⁷. Такий підхід власне й має на увазі широке співробітництво церкви з державою для подальшого розвитку українського суспільства, що детально подається в розділі 4 “Церква і держава” вищезначеного документу.

Розглядаючи принцип *невтручання*, “Основи” зазначають, що держава і церква, як різні організації, не повинні ані зливатися, ані підмінювати одна одну. Для гарантії міжнаціонального й міжконфесійного миру і злагоди в Україні, як багатонаціональній і поліконфесійній державі, “Основи” вносять застереження щодо політики державного протекціонізму тієї чи іншої релігії або конфесії.¹⁸

Визнаючи виняткову роль держави у підтримуванні порядку і справедливості, у забезпеченні загального блага кожної людини, Церква АСД готова у межах своєї компетенції всіляко підтримувати державу в її прагненні служити людині. При цьому адвентисти, посиляючись на ст.35 Конституції України, ставлять питання про те, що свобода одних має поєднуватися із шанобливим ставленням до свобод і прав інших; закликають всіх до відкритості й розвитку відповідальної ініціативи в ім’я загального добра¹⁹.

Розглядаючи основні вектори взаємодії церкви і держави, адвентистське співтовариство, позитивно оцінюючи законодавство, що гарантує права і свободи всім громадянам, разом з тим, звертає увагу на те, що релігійні організації могли б зробити набагато більше для блага суспільства за умови підтримки державою їхніх благодійних та загальноосвітніх програм.

Як видно із “Основ”, Церква АСД бачить плідним співробітництво деномінації і держави у таких 13-ти сферах:

1. Підтримка інституту сім’ї.
2. Збереження в суспільстві фундаментальних норм моралі.
3. Співпраця у сфері культурного, морального і духовного виховання та освіти.
4. Турбота про здоров’я людини. Зокрема, популяризація здорового способу життя, профілактика паління, наркоманії й алкоголізму.
5. Участь у спільних з державою і громадськими організаціями соціальних програмах.

¹⁴ Цит. за: Деніел М.Дойчландер. Вказана праця. – С.172-183.

¹⁵ Там само. – С.174-187.

¹⁶ Жукалюк Н., Любащенко В. Історія Церкви християн Адвентистів сьомого дня в Україні. – К., 2003. – С.98.

¹⁷ Історія Церкви християн Адвентистів Сьомого Дня в Україні. – К., 2004. – С.6-7. Далі: Історія Церкви ХАСД.

¹⁸ Історія Церкви ХАСД. – С.49.

¹⁹ Історія Церкви ХАСД. – С.51-52.

6. Миротворча діяльність, допомога в зонах конфліктів.
7. Діалог з органами державної влади будь-яких гілок та рівнів.
8. Робота церковних та світських ЗМІ щодо відродження моральності, захисту прав і свобод людини, свободи совісті, зміцнення громадянського суспільства.
9. Сприяння толерантності, взаємопорозумінню і співпраці між людьми.
10. Справи милосердя і благодійності.
11. Діяльність і збереження довкілля.
12. Економічна діяльність на користь Церкви держави і суспільства.
13. Протидія екстремістським структурам²⁰.

Серед різноманітних форм співробітництва, об'єктом особливої уваги Церкви є особи, котрі належать до так званих груп ризику: особи без визначеного місця проживання, алкоголіки, наркомани, безпритульні діти. Тому в кожній з помісних церков створюються відділи для роботи з такими категоріями громадян. Головна мета подібних церковних закладів – допомога таким людям у їхній реабілітації, підвищенні їхнього соціального статусу, набуття матеріальної самостійності та психологічної стійкості. В цьому спектрі релігійне співтовариство якраз і бачить можливості співпраці з державними інституціями.

Усвідомлюючи відповідальність за життя кожної людини та духовно-моральний стан суспільства, церква співпрацює з правоохоронними відомствами через Асоціацію служіння засудженим, проводячи роботу, спрямовану на профілактику рецидивів порушень та соціальну реабілітацію особистості. Буковинська конференція Церкви АСД, наприклад, проводить реабілітаційну роботу в трьох виправних закладах області та надає гуманітарну допомогу одягом, взуттям, продуктами харчування.

Своїм обов'язком співтовариство вважає відстоювання принципів свободи совісті для всіх людей, як їх фундаментального права. З цією метою в Церкві засновано відділ “*Релігійної свободи*”, що пропагує цінність релігійної свободи і захищає права як адвентистів, так і неадвентистів. Адвентисти беруть активну участь у роботі Української Асоціації релігійної свободи (УАРС) та ряду інших організацій із захисту свободи совісті. Церква (АСД), згідно з “*Основами*”, засуджує будь-які упередження, факти жорстокого ставлення до людей, зокрема, викликані неприйняттям їхніх переконань і звичаїв і вважає, що толерантність щодо чужих переконань – краща профілактика будь-якої конфліктності та екстремізму²¹.

Надаючи важливу роль освіті та вихованню, Церква ініціює пошук таких освітніх технологій, проектів роботи з молоддю, які б сприяли формуванню ціннісних орієнтацій, здорового способу життя, профілакували погані звички та правопорушення. Тому адвентистська Церква виступає за взаємодію світської та релігійної освітніх систем, взаємообмін досвідом, інформацією та освітніми методиками і технологіями²².

Ставлення до навколишнього світу, як до дару Божої доброти (Мт.28:19-20), спонукає церкву до активної співпраці з природоохоронними організаціями й освітніми закладами. Приймаючи природоохоронний принцип “*Міркуй глобально, дій локально*”, співтовариство заохочує особисту участь своїх членів у справі охорони природи. Саме ж природоохоронне служіння воно розуміє як особливу форму благодійництва²³.

Деталізацію існуючих та можливих форм взаємодії Церкви і держави адвентисти викладають в розділі 13 “*Соціальне служіння Церкви як відповідь на потреби суспільства*” своїх “*Основ соціального вчення*”. У своєму соціальному служінні Церква спирається на два принципи: 1) *гідність людини* (соціальна реабілітація, а не заохочування людей до пасивного очікування допомоги); 2) *всезагальне призначення земних благ* (ствердження принципу соціальної справедливості через надання допомоги найбільш нужденним членам суспільства).

Центром соціального служіння, як виконання проблемних для держави питань, є місцева громада, де створені відповідні функціональні відділи: *Тавіфи* (допомога нужденним); *Служіння сім'ї* (дошлюбне консультування); *Здоров'я* (профілактика паління, наркоманії, алкоголізму, СНІДу); *Молодіжний та Сімейний* (профілактика різного роду залежності); *Молодіжний та Підлітковий* (облаштування оточуючого середовища, прибирання, шефство над дитячими закладами, допомога самотнім, хворим); *Адвентистська Агенція допомоги та розвитку* – *ADRA* (надання допомоги у зонах конфліктів, кризових ситуаціях, допомога слаборозвинутих регіонам)²⁴.

²⁰ Історія Церкви ХАСД. – С.51-52.

²¹ Історія Церкви ХАСД. – С.68-72.

²² Там само. - С.82-90

²³ Там само. - С. 117-124.

²⁴ Історія Церкви ХАСД. – с.144-153; Матеріали XV з'їзду Буковинської конференції Церкви АСД. – Ч., 2005. – С.68-79.

Слід відзначити, що співпраця держави і церкви могла б бути більш дієвою, якби державні органи проявляли ініціативу та залучали релігійні організації до тих соціальних проектів і сфер діяльності, які є проблемними для суспільства і входять в компетенцію церкви.

На нашу думку, до таких проектів можна віднести наступні:

1. Створення закладів для проведення профілактичної, реабілітаційної та оздоровчої роботи; відновлення соціального статусу окремих верств населення.
2. Допомога релігійним організаціям у створенні підприємств з формування матеріальних ресурсів для організації благодійницької та філантропічної діяльності.
3. Залучення релігійних організацій до проведення заходів з духовного оздоровлення та моралізації суспільства.

Ю.Решетников*

Євангельські віруючі та політика

Зустріч лідерів євангельських протестантських церков України, що відбулася 2 серпня 2005 року і репрезентувала практично 90% протестантських громад, актуалізувала дискусію щодо питання участі євангельських віруючих у політичній діяльності. Зустріч фактично виявила суттєві розбіжності у підходах до даного питання між представниками церков „старшого” покоління – переважно баптистськими, п'ятидесятницькими й адвентистськими, та „молодшого”, переважно харизматичними. Зрозуміло, що в даному випадку наочно проявилася відмінність наявного досвіду, різні умови формування позицій церков. Якщо перші сформувалися, на своєму богословському і ментальному рівні, в умовах переслідувань, коли жорстоко каралась сама наявність певної позиції і водночас були відсутні умови для здобуття досвіду захисту своїх прав через державні або суспільні інститути, то другі сформувалися за абсолютно інших умов, а тому не несуть на собі цього навантаження відчуття небезпечності мати й чітко висловлювати свою позицію, зокрема із суспільно-політичних питань. Тому для представників старшого покоління більш властива акцентація на стражданнях і саме у сприйнятті концепту страждань вбачається спадкоємність поколінь, водночас для молодих харизматичних церков цілком природним є наголос на радості у Христі, досягненні успіху, активній участі у суспільному житті тощо. Певним чином це нагадує ситуацію 60-х років у євангельсько-баптистському середовищі, коли проти будь-яких компромісів із владою виступила саме молодь, водночас старші брати, які мали сумний досвід сталінських репресій, займали набагато стриманішу позицію і були більш схильні шукати шляхи порозуміння із владою.

Певним чином цим розбіжностям сприяла з іншого боку й минула державна політика, коли одним протестантським церквам надавалися певні преференції, а інші, зокрема харизматичні, штучно виштовхувалися на маргінес суспільства, що вело до їхньої радикалізації, переважно через необхідність відстоювання своїх прав.

Знаменно, що напередодні зустрічі багато хто з її учасників мали можливість ознайомитись з новою книгою пастора С.Аделаджі „Громадянська позиція”, а на зустрічі учасники отримали в подарунок від Української Лютеранської Церкви книгу Деніела М.Дойчландера „Світський уряд: Боже інше Царство”, які можна назвати полярними за своїм баченням даного питання.

Згадана зустріч висвітлила три вузлових питання даної проблеми.

Питання перше: що, власне, ми розуміємо, говорячи про політику. Дійсно, це є принциповим питанням, від відповіді на яке залежить напрямок усіх подальших роздумів. Якщо представники „старших” церков (говорячи „старші”, ми маємо на увазі їхній історичний вік, а не якість начальницьке становище у протестантському середовищі) під політичною діяльністю переважно мають на увазі участь у якихось публічних громадянських акціях, діяльності політичних партій тощо, тобто щось на загальне відоме, то представники харизматичних церков поставили питання більш радикально, а водночас, здається, і більш послідовно: чи не є участь у політиці виявом прагнення отримання керівниками церков певної винагороди з боку тих чи інших політичних сил за дотримання церквами лояльності щодо них? В даному випадку, це не є публічна дія, більш того, як правило такі речі намагаються робити не публічно. Водночас немає жодних сумнівів в тому, що в даному випадку відповідні політичні сили мають на меті досягнення саме політичних цілей, а відтак й представники релігійного середовища виявляються втягнутими у політичну боротьбу. Не кажемо вже про підписання тих чи інших звернень на пряму чи непряму підтримку тих чи інших політичних сил або ж із засудженням інших.

---

* Начальник відділу науково-інформаційного забезпечення, зв'язків із громадськістю та ЗМІ Державного департаменту у справах релігії Мінюсту України, к.філос.н. (друкується за: risu.org.ua).